

הרב ד"ר עמוס סמואל

בדבריי להלן, הנני מבקש להאיר נושאים מן התלמוד הירושלמי שעלו במהלך לימודנו את הפרק 'שלושה שאכלו' (ברכות פרק ז) של תלמוד זה במהלך שנת לימודים זו - התשס"א.

בל"ג, אוסיף הארות לנושאים אחרים בעלונים הבאים של "המאיר לארץ", וכך נזכה בע"ה למדור קבוע לעיון בתלמודה של ארץ ישראל.

'הארת נושאים' אמרנו ולא 'הערות על נושאים'. הכוונה היא להאיר את הגישה הייחודית של אמוראי ארץ ישראל בדרך לימודם, ואת דרכם הייחודית בפסיקת ההלכה שלהם. כמו כן בדעתי להאיר כמה נושאים עקרוניים, שעל לומד תלמוד ירושלמי לתת את דעתו עליהן; ואף כי דבריי מעוגנים בעניינים מסוימים במסכת ברכות, דומה כי יש להם משמעות כללית, באשר לשיטתיות התלמוד הירושלמי בכלל.

א. דרך הסקת מסקנות מניסוח הלכה במשנה

בראשית המשנה הראשונה של פרק ז שנינו:

שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן.

על כך למדנו בגמרא:

ר' אבא בשם רב הונא, ר' זעירא בשם אבא בר ירמיה:

ג' - הוכה, שניים - רשות¹.

אמרה² רבי זעירא קומי רבי יסא³,

אמר ליה: אני אין לי אלא משנה, שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן⁴.

1. שלושה שאכלו כאחת קיימת חובת זימון; שניים שאכלו כאחת אינם חייבים לזמן, אך אם רצו - רשאים לזמן.
2. במפיק ח"א. ר' זעירא אמר את ההלכה שניים רשותי לפני ר' יסא.
3. = רבי אסי, אמורא ארץ ישראל מפורסם, יליד בבל שעלה לארץ ישראל ולמד תורה בישיבת ר' יוחנן בטבריה.
4. יש להעיר כי בתלמוד הבבלי בתחילת פרקנו מובא: 'אתמר, שנים שאכלו כאחת, פליגי רב ורבי יוחנן, חד אמר אם רצו לזמן מזמנין, וחד אמר אם רצו לזמן אין מזמנין' (ברכות מה ע"א). מנוסח הדברים 'חד אמר... וחד אמר...' עולה כי בשעת עריכת התלמוד הבבלי כבר לא הייתה בידם מסורת ברורה מי אמר כך ומי אמר אחרת.
על בסיס האמור לפנינו בירושלמי עולה כי רב הוא זה שסבור 'אם רצו לזמן מזמנין', ור' יוחנן הוא זה שסבור 'אם רצו לזמן אין מזמנין', שהרי בשם רב

על דברים אלו מעיר התלמוד:

רבנן דהבא⁵ בדעתון, ורבנן דהתם⁶ בדעתון:
 שמואל אמר: שנים שדנו דינן דין, אלא שהוא נקרא בית דין חצוף.
 רבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש, תרויהון אמרי:
 אפילו שנים שדנו אין דינן דין.

מהקטע שלפנינו עולה כי אמוראי ארץ ישראל ואמוראי בבל חלוקים בשאלה עקרונית: מהי הדרך הנאותה לדיוק בדרך הניסוח של המשנה, ולהסקת מסקנות מעשיות ממנה. ובפירוט: האם כאשר הקביעה במשנה היא כי הלכה מסוימת מתקיימת בתנאים מסוימים, ניתן לדייק בממנה שבהעדר אותם תנאים, ההלכה אינה מתקיימת כלל⁷, או שבהעדר אותם תנאים מתקיימת ההלכה, ברמת קיום פחותה, "על אש קטנה" בהתאם לתנאים ולנסיבות⁸.

אמוראי בבל אימצו לעצמם את הדרך השנייה של הדיוק בנוסח המשנה, לכן לשיטת רב הונא ואבא בר ירמיה, מהמילים 'שלשה... חייבין' במשנתנו, ניתן לדייק כי 'שניים... אינם חייבין', אך אם רצו הם רשאים לזמן; כמו כן, לדעת שמואל, מהמילים 'דיני ממונות בשלושה' (סנהדרין, פרק א משנה א) אפשר לדייק שלכתחילה דרושים לדין שלושה דיינים, אך בדיעבד גם 'שניים שדנו - דיניהם דין', דהיינו לפסק הדין שלהם יש תוקף משפטי, 'אלא שהוא נקרא בית דין חצוף'. לעומתם סוברים אמוראי ארץ ישראל שאין מקום לדיוקים מעין אלה; קביעות המשנה הן

הונא, שהיה תלמידו המובהק של רב, שמענו 'שנים - רשות, ומפי רב יסא שמענו 'אני אין לי אלא משנה...', ומן הסתם כך קיבל מר' יוחנן רבו. חייבים אנו אפוא להניח כי לפני אמוראי בבל לא היה התלמוד הירושלמי כפי שהוא לפנינו, שכן אילו הכירוהו, מן הסתם לא היו קובעים כאן 'חד אמר... וחד אמר...', אלא היו מייחסים את המסורת 'אם רצו לזמן מזמנין' לרב, ואת המסורת 'אם רצו לזמן אין מזמנין' לר' יוחנן. ושאלה זו - האם הכירו אמוראי בבל את התלמוד הירושלמי ראויה לעיון מורחב; נעסוק בה א"י, באחד העלונים הבאים של 'המאיר לארץ'.

5. = שכאן, בארץ ישראל.

6. = ששם, בבבל. (בדרך כלל מובא בתלמוד הירושלמי הביטוי 'רבנן דתמן' ולא 'דהתם'. ונראה שכן צריך להיות גם במובאה זו, אלא שסופר כתב היד שונה, כנראה שלא במתכוין, ל'דהתם', עפ"י לשון התלמוד הבבלי, שהייתה מורגלת אצלו).

7. זו תפיסה פרשנית של 'כן או לא'; אין מצבי ביניים.

8. ראה מה שכתב כאן ר' מאיר שמחה מדווינסק, על ההשוואה בין המחלוקת בעניין זימון על ידי שניים, למחלוקת על פסיקת דין על ידי שניים. המשותף בשני עניינים אלה הוא: 'כמו שכאן - בזימון - יש הזכרת שם שמים, כן התם - בדין - יש מושב אלוקים' (אור שמח, הלכות ברכות פרק ה הלכה ב). על פי דברינו, אין צורך להידחק ולנסות למצוא קשר ענייני בין שני הנושאים.

קביעות דווקניות, ולכן לפי מסורת ההלכה של רב יסא, שלושה יכולים וחייבין לזמן, בפחות משלושה אין מזמנין, ולפי מסורת ההלכה של רבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש, אם המשנה קבעה כי 'דיני ממונות בשלושה' הרי המסקנה היא כי לפסק דין בדיני ממונות במשפט שהתנהל בפורום של פחות משלושה דיינים, אין תוקף משפטי.

אם ננסח את הדברים בניסוח מתמטי מקוצר:

לדעת אמוראי ארץ ישראל - אם $a = 1$, הרי $a - x = 0$;

לדעת אמוראי בבל - לעיתים $a - x > 0$.

מפשט הדברים בסוגייתנו עולה לכאורה כי ה'פרשנות הדווקנית' של דברי המשנה של אמוראי ארץ ישראל כפי שהיא עולה משתי הדוגמאות שלפנינו, היא דרך פרשנות קבועה של אמוראי ארץ ישראל, ואילו ה'פרשנות הלא-דווקנית' של אמוראי בבל כפי שהיא עולה בשתי הדוגמאות שלפנינו, היא דרך פרשנות קבועה של אמוראי בבל; ועדיין הדברים צריכים אישוש על בסיס בדיקה מקפת.